

Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?

Burhanettin Duran*

Giriş

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren bazı dönemlerde Batı dünyasında "yeni Türkiye" söylemi ortaya çıkmıştır. 1920'lerde, 1950'lerde, 1980'lerde ve nihayet 2000'lerde yeni bir Türkiye'nin doğduğu akademik çevrelerin gündemini oluşturmuştur. Son dönem Helsinki'de AB üyeliği perspektifi alınmasıyla (1999) başlamış ise de, 2002 seçimlerinden sonra Ak Parti'nin güçlü bir şekilde iktidara gelmesiyle sağlanan siyasal istikrar, ekonomik kalkınma ve dış politikadaki başarı bu tartışmanın canlanmasında etkili olmuştur. Buna paralel olarak son yıllarda Türk dış politikasında, geçmişinde olmadık bir şekilde, Ortadoğu bölgesi öne çıkmıştır. Adnan Menderes ve Turgut Özal dönemlerinde dış politikada önemli bir yer tutan bu bölge, Ak Parti iktidarı döneminin gündeminde daha da belirleyici olmuştur. Türkiye'nin bölgeden uzak duran geleneksel tutumunu değiştiren Ak Parti iktidarı, Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde güçlü ve aktif bir oyuncu olarak rol almıştır. ABD işgali altındaki Irak'ın yeniden yapılanmasında Sünni grupları seçim sürecine girmeye ikna etmekten İsrail-Filistin çatışmasında arabulucu olmaya kadar bir dizi aktivite çerçevesinde Türkiye, bu bölgenin çok etkin bir parçası olduğunu göstermiştir. İsrail-Suriye ilişkilerinde arabulucu rol üstlenmek; Filistin konusunda sert açıklamalar yapmak; Türk-Arap İşbirliği Forumu kurulmasını öngören bir çerçeve anlaşması imzalamak; Lübnan'daki BM güçlerine katılmak; İKÖ Genel Sekreterliğine iki defa üst üste Ekmeleddin İhsanoğlu'nun seçilmesi; Suriye, İran ve Irak'la yakınlaşan ilişkiler ve artan ticaret hacmi bu etkinliğin diğer örnekleri olarak sıralanabilir.

Türk dış politikasında Ortadoğu'nun kazandığı bu yeni önem Batı'daki bazı çevrelerde ve ülkedeki laikçi gruplarda Ak Parti'nin Batı'dan uzaklaşan bir dış politikaya yöneldiği şeklinde ciddi bir kuşku uyandırmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin 50 yılı aşkın süredir takip ettiği Batı (ABD, NATO ve Avrupa) yönelimli dış politikanın ağırlık merkezinin değişmesi ve 'Ortadoğululaşması' olarak da algılanmıştır; hatta bazı dış politika yazarları, Ak Par-

* Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ti'nin Ortadoğu'daki yoğunluğun yanı sıra Kıbrıs gibi sorunlarla yeteri kadar ilgilenmediğini ifade ederek dış politikayı eleştirmiştir.

Bu makalenin amacı son dönemde Türk dış politikasının Ortadoğuluştığı ve bunun Batı'dan uzaklaşması anlamına geldiği argümanını tartışmak ve bu bakışın ülkenin yeni dış politika yaklaşımını anlamaktan uzak olduğunu ortaya koymaktır. Bu tartışma bir yönüyle Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında yaşadığı paradigma değişimini gözden kaçırmamayı, bir yönüyle de Ak Parti dış politikasının "çok boyutlu" olarak nitelendirilmesinin sonuçlarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Türk dış politikasında Ortadoğu ve Batı algılamalarında bir dönüşümün yaşandığı tespitinden hareketle, Türkiye için Ortadoğu'nun sadece güvenlik sorunlarının ve tehditlerin yoğunlaştığı bir yer olmaktan çıkmakta olduğu düşünülmektedir. Yoğun bir diplomasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve güvenlik sorunlarının ortaklaşa yeniden ele alınmasıyla tehditlerin fırsatlara çevrilmesi hedeflenmektedir. Türkiye, Avrupa Birliği ile entegre olma idealine sahip çıkmaya devam etmekle birlikte, Soğuk Savaş döneminin klasik anlamıyla Batı yanlısı dış politikasını terk etmiştir; terk etmek zorunda kalmıştır. Bu aynı zamanda Türkiye'deki değişik siyasi çevrelerin üzerinde ittifak ettiği bir olgudur. Bu tespitlerden hareketle şu soruların cevapları aranacaktır:

- Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde aktif olarak yer alması nasıl anlamlandırılabilir?
- Klasik anlamda "sorunlu bir bölgenin siyasetinden mümkün olduğunca uzak durmak" şeklinde belirtilebilecek bir tutum, yerini aktif ve dinamik bir diplomasiye niçin bıraktı?
- Ak Parti hükümetleri niçin Türkiye'nin İslamî kimliğini ve Ortadoğulu karakterini, önceki hükümetlere göre, daha fazla vurgulamaktadır?
- Bu durum Türkiye'nin Batı ağırlıklı geleneksel dış politika tutumu açısından ne ifade etmektedir?

Bu makalede ilk olarak, Ankara'nın Ortadoğu'daki yeni aktif politikasını anlamlandırmak için öncelikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin dış politikaya getirdiği değişim ihtiyacı ve bu çerçevede Türkiye'nin stratejik konumunun nasıl yeniden tanımlandığı incelenecektir. İkinci olarak, Ak Parti dış politikasının temel eğilimleri "stratejik derinlik"¹ doktrini, "merkez ülke", "komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" kavramlaştırılmaları temelinde analiz edilecektir. Dış politikada yaşanan bu yeni dönüşümü "medeniyet derinliği arayışı" olarak niteleyen bu makalede, üçüncü olarak, Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikasının mahiyeti, Yeni-Osmanlılık ve Ortadoğuluşma tartışmalarının anlamı analiz edilecektir.

Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrasında Türk Dış Politikasında Dönüşüm İhtiyacı

Soğuk Savaş'ın bitimiyle değişen dünya şartlarında Türk dış politikasının da bir dönüşüme girdiği, karşılaştığı fırsat ve tehditler sebebiyle daha aktif ve çok boyutlu bir mahiyet kazandığı dış politika üzerine yazılan literatürde yaygın bir kabul görmektedir.² Bu dönüşümle Türkiye eksen ülke konumundan orta büyüklükte bir devlet konumuna ulaşmıştır. ABD ve NATO'ya bağımlılık ve tek boyutluluktan karşılıklı bağımlılık ve çok boyutluluğa geçmiştir. Ayrıca, ekonomisi dünya ile entegre olan Türkiye'nin dış politika gündeminde etnik konular da önemli bir yer tutmaya başlamıştır.³

Ayrıca, 11 Eylül sonrası dünyada yaşanan küresel gelişmeler ve dönüşümler, jeostratejik önemi, modernite tecrübesi, demokrasisi ve ekonomisiyle Türkiye'yi dünya siyasetinde önemli bir oyuncu haline getirmiştir. E. Fuat Keyman'ın belirttiği gibi, Türkiye, küresel çatışma, küresel güvenlik, küresel yönetim ve küresel siyasal ekonomi alanlarında rolünü güçlendirmekte ve şu konularla uğraşmaktadır: (1) İşgal altındaki Irak ve Kuzey Irak bağlamında Kürt sorunu; (2) İran sorunu ve Ortadoğu'nun geleceği; (3) Rusya sorunu ve Avrasya'nın geleceği ve (4) Avrupa'da çok kültürlülüğün krizi ve İslam sorunu. Bütün bu bölgelerin ve sorunların merkezinde duran Türkiye, Avrupa'nın küresel aktör olması, küresel enerji siyaseti ve medeniyetler çatışması gibi tartışmalarda etkili bir yere sahiptir.⁴

Soğuk Savaş'ın bitişi ve 11 Eylül sadece uluslararası sistemin yapısında değil, Ortadoğu da dâhil, bölgesel sistemlerin yapısına da önemli değişiklikler getirmiştir. Bu bir anlamda, stratejik konumların yeniden yorumlanması ihtiyacını da doğurmuştur. Bu dönüşüme paralel olarak Türkiye, Ortadoğu'da "tarafsız gözlemci" konumunu terk ederek "proaktif bölgesel oyuncu" konumuna geçmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki bu yeni aktivizmi, ABD ve AB ile olan yakın ilişkilerini tamamlayıcı bir mahiyet taşımaktadır.⁵

Dış politikada daha aktif ve çok boyutlu bir perspektif gerekliliğini, iç politikanın dönüşümü ile birlikte ele almak gerekir. 1980'lerde ekonomiden sivil topluma ve siyasi aktörlere kadar bir dönüşüm sürecine giren Türkiye, 1990'larda hem ekonomisinin yapısal sorunlarını çözemediği için krizlerle boğuşmak zorunda kalmış hem de iç ve dış siyasetini terör ve siyasal İslam tehdit algılamaları etrafında güvenlikleştirmiştir.⁶ 1993'ten itibaren iyice artan teröre ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin düşük ekonomik performansına eşlik eden İslamcı siyasetin yükselişi (Refah Partisi'nin 1994'te büyük şehirlerde ve Anadolu'nun önemli bir kısmında belediyeleri ele geçirme-

si ve 1995 seçimlerinde birinci parti olması) 28 Şubat süreciyle birlikte demokrasinin sekteye uğradığı bir dönemle sonuçlanmıştır. Kayıp on yıl olarak nitelenen 1990'lardan çıkış, Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB'ye tam üye ilan edilmesiyle başlamıştır. Türkiye demokrasisini pekiştiren bu süreç, bir dizi paketle iç ve dış politikada dönüşümün önünü açmıştır.

Bu dönemden itibaren iç ve dış siyasetin birbirini karşılıklı olarak dönüştürdüğü görülmektedir. 2002'de Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesi ve 2007 seçimlerinden daha da güçlenerek çıkmasıyla iç siyasetteki dönüşümün dış politikadaki yeni perspektifi güçlendirdiği ileri sürülebilir.⁷ Aynı şekilde Ak Parti iktidarı döneminde dış politikanın gerek AB süreci, gerekse Türkiye'yi merkez ülke ilan eden yeni yaklaşım sayesinde dönüştürüldüğünü söylemek de isabetli olacaktır. İktidara geldikten sonra çıkardığı uyum paketleri ile yoğun bir Avrupalılaşma⁸ hamlesi yürüten Ak Parti, dış politikayı iç politikayı dönüştürmenin bir aracı olarak kullanmıştır. İç politikada Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılmasından Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısının değiştirilmesine kadar birçok alanda önemli bir dönüşüm getirmiştir. Bu anlamda demokratikleşme dış politikanın bir parçası haline gelmiştir. Diğer bir deyişle dış politika, Türk siyasal sistemini muhafazakâr laik kesimler eliyle mümkün olduğu ölçüde çatışmadan dönüştürmenin bir aracı haline gelmiştir. AB üyeliğinin Türk toplumunda gördüğü destek ve Ak Parti'nin bu süreci sahiplenmesi, partinin iç politikadaki meşruiyet sorunlarını aşmasına da yardımcı olmuştur.⁹

Ak Parti iktidarında, Kemalizm'in en önemli iki prensibi olan *laiklik* ve *milliyetçiliğin* yeniden yorumlanmakta olduğuna dikkat çekilmelidir. Birincisi Anglo-Sakson laiklik anlayışı etrafında yeniden kurgulanmaya çalışılırken, ikincisi "Türkiye modeli" arayışı ile ele alınarak Cumhuriyetin başından beri devam eden Kürt sorunu çözülmeye çalışılmaktadır. Bilindiği gibi, Kürt sorunu özellikle 1990'larda Türk dış politikasını içe hapseden, dışarıda ise komşularla ve büyük güçlerle sürekli güvenlik temelli ilişkilere zorlayan bir mahiyet taşımıştır.¹⁰ Kuzey Irak'taki oluşum ve PKK'nın bu bölgede bulduğu destek dış politikada reaksiyoner tutumlar doğurmuştur. Beka sorunu etrafında gündeme gelen Sevr sendromu, Türk iç ve dış politikasının şekillenmesinde oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir. MHP lideri Devlet Bahçeli'nin Ak Parti iktidarının başlattığı Kürt açılımına MGK'nın verdiği desteği eleştirirken "Mondros Mütarekesi'nin de devlet yetkilileri tarafından imzalandığını" hatırlatması bu sendromun 2009 yılında bile çok güçlü bir biçimde hâlâ yaşadığını göstermektedir.¹¹

Ak Parti'nin yeni Ortadoğu politikasını incelemeyi önce getirdiği yeni dış politika perspektifini incelemek yerinde olacaktır.

Medeniyet Derinliği Arayışı: Komşularla Sıfır Problem ve Merkez Ülke Bağlamında Ak Parti Dış Politikası

Muh

Ak Parti, 1980 sonrası Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısındaki dönüşüme karşılık gelmektedir. Bu anlamda Ak Parti 2000'lerin başındaki kriz döneminin e, ur seçmeninin ekonomik kalkınma, sosyal adalet, demokratikleşme ve dünya ile entegrasyon taleplerini gerçekleştirecek bir parti olarak öne çıkmıştır. Küresel ekonomi ve AB ile entegrasyonu vazgeçilmez gören iş çevreleri, yoksulluk konusunun çözümünü bekleyen varoşlar ve istikrar, kalkınma ve demokratikleşmeyi bir arada isteyen orta sınıflar ümitlerini Ak Parti'ye bağlayarak bu partiyi 2002 seçimlerinde %34 oy ile tek başına iktidar yapmıştır.

Bu beklentilerle iktidara gelen Ak Parti'nin dış politikası, "entegrasyon arayışı" olarak AB ile ilişkiler; "dengeli karşılıklı bağımlılık" temelinde ABD ile ilişkiler; "aktif barış ve işbirliği" temelinde komşularla ilişkiler üzerine oturmaktadır.¹² Ak Parti dış politikasının hedefini ise Türkiye'yi Rusya ve Almanya gibi ülkeler ölçeğinde küresel bir güce dönüştürmek oluşturmaktadır. Ak Parti'nin dış politikasının dinamiğini ise, yeni bir medeniyet söylemi tarafından etrafı örülmüş "aydınlanmış bir ulusal menfaat"¹³ anlayışı oluşturmaktadır. Dış politika tercihlerinde Ankara'yı merkeze alan bu yeni menfaat anlayışı, Türk dış politikasındaki sürekliliklerle Ak Parti'yi uyumlu hale getirmektedir. Bu unsur, Ak Parti'nin dış politikada ordu ile ciddi fikir ayrılıkları yaşamamasının da sebebi olarak görülebilir. Özellikle Irak, Suriye ve İran gibi komşu ülkelerin ABD ile sorunlarında Türkiye'nin nasıl bir tutum takın

unsur a yakından bağlantılı görünmektedir. Güvenlik, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma arasında yeni bir denge kurarak *ulusal menfaat* kavramına getirdiği yeni tanımla Ak Parti, bölgesel sorunlarla dinamik bir diplomasi kanalıyla ilgilenmeyi Türkiye'nin vazgeçilmezleri arasına sokmuştur.

Yeni bir medeniyet söylemi, Türkiye'nin dünyadaki yerini ve kimliğini Batıcılık, Yeni-Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi siyasî akımların ana argümanlarını içeren yeni bir sentezle anlama çabasıdır. Bu yeni dış politikada, AB ve ABD ile ilişkiler Batıcı yanın, Balkanlar ve Ortadoğu boyutuyla Yeni-Osmanlılık unsurun, İslam dünyasıyla geliştirilen ilişkiler yönüyle İslamcı yanın ve son olarak Orta Asya boyutuyla Türkçü öğenin harmanlandığı ileri sürülebilir. Bu sentez Türkiye'nin stratejik, tarihi, ekonomik ve kültürel koordinatlarının mecburiyetleri olarak da görülmektedir.

Bu mecburiyetler bir "stratejik derinlikten" daha ötede Türkiye'nin "medeniyet derinliği" olarak ele alınmaktadır. Bu medeniyet perspektifi hem Avrupa Birliği'ne üye olmayı hem İslam dünyası ile daha fazla entegre olmayı bir arada yürütebilen bir perspektiftir.

Bu medeniyet perspektifi, Türk dış politikasında bir kimlik krizi ya da tercihi ihtimalini reddetmektedir. Böyle bakıldığında Türkiye ne Batı ile İslam arasında bir köprüdür ne Batı'nın bir cephe ülkesidir ne de bağlı olduğu tarihî, coğrafi, kültürel bölgeler arasında parçalanmış bir ülkedir. Bu itibarla en büyük dönüşüm, kimlik/benlik algılamasında yaşanmaktadır. Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan bölgelerin değil; yakın kara, deniz ve kıta havzalarının Türkiye'nin stratejik sorumluluğu içinde olduğu algılaması, bu *ben idrakinin* değişimi ile yakından irtibatlıdır. Bu yeni algılamaya bağlı olarak korkular temelinde değil; işbirliği temelinde şekillenen, özgüveni yüksek, kendini küresel bir güç olarak algılayan yeni bir anlayış oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, Ak Parti'nin muhataplarının, özellikle Ortadoğu'daki ülkelerin uzun vadeli, aydınlanmış menfaatlerini düşünen, hesap eden bir diplomasi anlayışını öne çıkarması ilgi çekicidir. Bu diplomasi anlayışı, ilişkilerde güveni pekiştiren ve Türkiye'nin içinde bulunduğu yeni oluşumlara fırsat tanıyan çok önemli bir sermaye konumundadır.

Ak Parti'nin Türk dış politikasına getirdiği yeni vizyonunun en çarpıcı yanını "komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" boyutu ve "merkez ülke" kavramlaştırmasıdır. Bu kavramları literatüre kazandıran Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, ortaya koyduğu "yeni coğrafi tahayyül"¹⁴ ile Türkiye'nin stratejik konumunu, tarihî mirasla yüzleşme şeklini, çevresindeki tehditlerle mücadele yöntemini ve komşu ülke ve bölgelere yönelik algılamalarını yeniden şekillendirmek istemektedir. Türkiye'nin komşularından yabancılaşmış olmasına son vermesi gerektiğine işaret eden Davutoğlu, 2003'ten itibaren Ak Parti'nin yeni dış politika vizyonunun hem teorisinde hem pratiğinde müstesna bir yere sahiptir. *Merkez ülke* olarak nitelendiği Türkiye'nin, Rusya ve Almanya gibi başka merkez ülkelerde olmayan bir özelliğe sahip olduğuna vurgu yapan Davutoğlu, Türkiye'nin, etrafındaki bölgelere ve kıtalara optimum bir yakınlığa sahip olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'yi Ortadoğu, Balkan, Kafkas, Orta Asya, Hazar, Akdeniz, Körfez ve Karadeniz bölgelerinin vazgeçilmez ve merkezî unsuru olarak gören bu yaklaşım, *cephe ülke ya da köprü ülke* konumunu kabullenmemekte, yeni bir rolün üstlenilmesini önermektedir: Çevresinde düzen, istikrar ve güvenliği kuran, aktif ve ritmik diplomasi yürüten, özgüveni yüksek bir rol.¹⁵ Bu yeni dış politikanın prensipleri olarak şunlar sıralanmıştır:

1. İç politika .
2. Komşularla sıfır problem ilkesini izlemek.
3. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile yakın ilişkiler geliştirmek.
4. ABD ve AB başta olmak üzere diğer küresel aktörlerle rekabete dayalı değil, tamamlayıcı çok boyutlu dış politika takip etmek.
5. Uluslararası örgütlerde aktif rol üstlenen, barış kurucu ritmik bir diplomasi uygulamak.¹⁶

Davutoğlu'nun yeni dış politika vizyonunda öne çıkan ilk şey "entegre dış politika" yaklaşımıdır. Soğuk Savaş döneminin hiyerarşiye dayalı öncelikler eğiliminin terk edilmesi gerektiğini belirten Davutoğlu, u n iş politika konularını entegre bir politika çerçevesi içinde ele almanın önemine değinmiştir.¹⁷ Davutoğlu, dünyada büyük bir medeniyet dönüşümü yaşandığını ve farklı medeniyetlerin birbirleriyle yoğun bir etkileşim halinde olduklarını söylemektedir. Bir medeniyet öznesi olduğunun bilincinde olan Türkiye, *merkez ülke* olma durumunu, stratejik derinliğiyle n eş ir 1 ğin e ureselleşmenin en önemli aktörlerinden biri haline gelecektir.¹⁸ Dünya düzenlerinin büyük savaşlar sonrasında oluştuğunu belirten Davutoğlu, Soğuk Savaş'ın sonlanmasının henüz bir düzen çıkarmadığına işaret etmektedir. Türkiye, dış politika çabalarıyla, şekillenmekte olan yeni düzenin daha adil ve refahı paylaşımcı olmasına katkıda bulunmanın yollarını aramaktadır.¹⁹

Davutoğlu etkisindeki dış politika döneminin en büyük özelliği *idealist* karakteridir. Ancak bu idealizm, ülkelerin rasyonel ve makul millî menfaatlerini tanıyarak takip edilmeye çalışılan bir *reel idealizm*dir. AB entegrasyonuna can veren fikir nasıl reel bir idealizm ise, Ortadoğu'da entegrasyon arayan Türk dış politikası da aynı yolu kat etmektedir. Ayrıca bu dönem, dış politikada hem yeni bir vizyonun belirlendiği hem bu vizyonu anlatan kavramların üretildiği hem de çok taraflı ve dinamik bir diplomasi ile hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dönemdir.

Ak Parti dış politikasının Ortadoğu bağlamında etkili olan "komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" yaklaşımı, Türk dış politikasının ana çizgisinde bir dönüşüme işaret etmektedir. Komşularıyla sorun istemeyen, ancak komşularına karşı sürekli tedirgin ve statik bir dış politika anlayışından, komşularının sorunlarının kendisini ne kadar etkilediğini bilen proaktif bir yaklaşıma geçilmiştir. Bu yaklaşımın iki yönü vardır: Komşularıyla arasındaki sorunları çözmek ve komşularının diğer ülkelerle ilişkile-

rindeki sorunların çözümünde aktif rol almak. Bu yaklaşım kendisini, bazen (İsrail-Suriye arasında) arabuluculuk yapmak bazen de (Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı ve Kafkas İşbirliği ve İstikrar Platformu önerisi gibi) bir işbirliği çerçevesi önermek şeklinde göstermektedir.

Bunların yanı sıra, "komşularla sıfır problem" yaklaşımı Türk dış politikasındaki klasik güvenlik anlayışını dönüştürmektedir. Hatta komşular arasında yerleşen güvenin bölgedeki güvenlik kültürünü dönüştürdüğü de söylenebilir. 1998'de savaşın eşiğine gelen Suriye ile Türkiye arasında son dönemde yaşanan işbirliği ve ekonomik entegrasyon, buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu politikanın en önemli yanı, Türkiye'nin herhangi bir ülke olmadığı, ABD başta olmak üzere bütün küresel güçlerin yakından ilgilendiği krizlerin yaşandığı bir bölgede yer alan bir ülke olduğu algılamasını yeniden ele almasıdır. Komşularının Fransa ya da İsviçre olmadığını hatırlatan geleneksel dış politika algılaması, Türkiye'nin etrafındaki sorunlardan şikayet eden içe kapanmacı bir ruh hali üretirken, yeni yaklaşım bu sorunlardan zarar görmemek için geniş bir vizyon ortaya koyulması, aktif ve dinamik olunması gerektiğini söylemektedir. Ancak daha önemlisi, belki de ilk defa olarak, komşulardaki sorunların küresel bir oyuncu olma anlamında Türk dış politikasının elini güçlendirecek fırsatlar ürettiğinin fark edilmesidir. Türkiye kendisine güvenilen bir muhatap olarak Suriye-İsrail, Pakistan-Afganistan, ABD-İran arasında ve Lübnan ile Irak'ın iç kavgalarında yapıcı ve belirleyici bir arabulucu rol üstlenecek duruma gelmiştir.

Türkiye'nin uluslararası coğrafi konumunun bir mecburiyeti gibi görülen "komşularla sıfır problem" politikasının iddialı bir hedef olduğu açıktır. Balkanlar'dan Ortadoğu'ya ve Kafkaslar'a kadar komşularla -aynı anda- birbirleriyle çelişmeyen bir dış politika yürütmek hiç de kolay görünmemektedir. Bu perspektifin önündeki en büyük sorun (Rusya-Gürcistan Savaşında ya da Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesi girişiminde görüldüğü üzere), bu iddialı politikanın spesifik olaylarda nasıl sürdürüleceğidir. Ancak enerjiden teröre birçok fırsat ve sorun yumağının ortasında oturan Türkiye'nin bunu gerçekleştirmek için imkânları hiç de sınırlı değildir. Ancak aktif ve dinamik olmayı fazlasıyla önemli kılan böyle bir politikanın, istikrarlı bir hükümet ve güçlü bir liderlik olmadan uygulanması kolay görünmemektedir. Bu bağlamda, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın gösterdiği güçlü siyasi irade, yeni dış politikanın yürütülmesinde kritik bir öneme sahiptir.

Ak Parti'nin "komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" yaklaşımının en belirgin yansıması Ortadoğu'da kendisine biçtiği role ve şekil-

lendirdiği politikaya ilişkin olmuştur. Türk dış politikasını Ortadoğululaştırdığı öne sürülen bu yeni Ortadoğu politikası, aynı zamanda Yeni-Osmanlılık tartışmasını da yeniden canlandırmıştır.

Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Politikası

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik özgün bir dış politika geliştirmediği ve bölgedeki ülkelerle ilişkilerini Batı yanlısı bir tutumun belirlediği söylenmektedir. Bölgeye ilgi gösterdiği durumlarda da politikalarını, mesafeli ve şüphe duyan bir yaklaşımın gölgesinde, Batılı müttefiklerinin çıkarlarını korumak ya da Kıbrıs konusunda destek bulmak amacıyla oluşturmuştur.²⁰ Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin bölgeye yöneldiği nadir durumlar da Kürt sorunu ile ilgili olmuştur. Buna örnek olarak 1938'de Sadabad Paktı'nın İran, Türkiye, Irak ve Afganistan arasında ayrılıkçı ve komünist hareketlere karşı mücadele için imzalanması verilebilir.²¹ Soğuk Savaş döneminde Türkiye, kendi milli çıkarlarını özellikle 1947 Truman Doktrini ve 1952'deki NATO üyeliğinden sonra Batı'nın çıkarlarıyla özdeşleştirmiştir. Bu özdeşleştirmenin en belirgin yanı Türkiye'nin Ortadoğu'da kendine biçtiği, Batılı menfaatleri koruma yönündeki rol olmuştur. İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın BM'deki oylamasında Fransa lehinde oy vermesi gibi olaylarda hep Batı yanlısı tavır takınan Türkiye, Bağdat Paktı'nın kurulmasında aktif rol almıştır. Bağdat Paktı'nın 1958 Irak Devrimi'yle çökmesinden sonra Türkiye, bölgeye yönelik kapsamlı bir bölgesel strateji geliştirmemiştir.²²

Johnson Mektubu'ndan (1964) sonra, Batı yanlısı tutumunu yumuşatan Türkiye, Ortadoğu ülkelerinden Kıbrıs konusunda destek aramıştır. 1980'lerde bölgeyle aktif bir şekilde ilgilenen Özal iktidarı, ekonomik karşılıklı bağımlılığa vurgu yapmış, Barış Suyu Projesi ve Kürt sorununa barışçı çözüm arayışı ile Yeni-Osmanlıcı olarak nitelendirilen bir politika geliştirmiştir. 1990'larda ise Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının temelini PKK terörünü engellemek, su sorununa çözüm bulmak ve İsrail ile geliştirilen stratejik ilişkiler oluşturmuştur. Böylece, dış politikası PKK terörüne endekslenen ve bu sebep ile komşularıyla ilişkisi bozulan Türkiye, ister istemez negatif anlamda Ortadoğululaşmıştır. 2000'lerde de bölgesindeki güvenlik sorunlarını (2003 Irak Savaşı, Suriye'nin ve İran'ın ABD tarafından tecrit edilmeleri gibi) aktif diplomasi ile kendi yumuşak gücünü artırmanın vesilelerine dönüştürmüştür.

Geleneksel olarak Ortadoğu'daki ülkelere ve sorunlara eşit mesafede durmaya çalışan Türkiye'nin bölge politikasını şekillendiren prensipler şu şekildedir: Sınırları korumaya ve toprak bütünlüğüne saygıya dayalı statükoculuk; çok kutupluluğa dayalı bölgesel güçler dengesi ve bölgenin istikrarsız ve çatışma dolu yapısını görerek bölgesel çatışmalardan uzak durmak. Bu prensiplerin altında yatan yerleşik norm ise şudur: Türkiye ister bölge siyasetine aktif olarak katılsın ister katılmasın, kendini Ortadoğu'nun bir parçası olarak görmemektir. Zira Ortadoğu, Türkiye'nin kurtulmak istediği şeydi ve Batılılaşma süreci ile bu bölgeden uzaklaşıyor ve kopuyordu.²³ Ortadoğu'nun sorunlarından uzak olmak, Batı ittifaklarına (NATO ve AB) katılmaya özen gösteren Türkiye için güvenlik sorunlarından da uzak durmak anlamına gelmekteydi. Kendisinin Ortadoğu'nun bir parçası olduğunu unutturmaya çalışan bu tutum, Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli görülüyordu.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin son dönem Ortadoğu politikası üzerindeki farklı görüşler, aslında Türkiye'nin ne olup olmadığına ilişkin alternatif dünya görüşlerinin birbiriyle rekabetini yansıtmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu siyaseti ile ilgilenip ilgilenmemesi ya da hangi konulara öncelik vermesi gerektiği tartışması özellikle Ak Parti iktidarı döneminde yoğunluk kazanmıştır. Meliha Benli Altunışık bu konuda Türkiye'de iki pozisyon bulunduğuna işaret etmiştir: (a) Realist önermelere dayanan ve bölgeden gelen tehditlere dikkat çeken yeni-geleneksel perspektif ve (b) Liberal ve Konstrüktivist argümanlar içeren alternatif perspektifler. İkincisi birincisini değiştiren uluslararası ve bölgesel realitelere uygun olmamakla eleştirmektedir. Askeriyenin, CHP'nin ve MHP'nin yaklaşımı birinci perspektife, Özal döneminin liberal fonksiyonalizmi, İsmail Cem döneminin sosyal demokratik konstrüktivizmi ve Ak Parti döneminin muhafazakâr konstrüktivizmi ikinci perspektife örnekler olarak sunulmuştur. Yeni geleneksel perspektif, Ortadoğu siyasetine dâhil olmaya karşı çıkarken, alternatif perspektifler bunu hem gerekli hem de kaçınılmaz görmektedir.²⁴

Ak Parti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni politikası, güvenliğin bölgedeki her ülke için çok önemli olduğunu vurgulamakta ve tüm bölge için ortak bir güvenlik düzeni öngörmektedir. Ayrıca bu politika da Türk dış politika yapıcılar, bölgede düzenin kurulmasında bütün taraflarla görüşebilen aktörler olarak, krizlerin çözümünde diyaloga öncelik vermektedir. Ortadoğu'nun, kendi sorunlarını kendi çözen bir konuma gelebilmesi için de bölgede ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kültürel çoğulculuğa dayalı birliktelik kaçınılmaz görülmektedir.²⁵ Diğer bir deyişle, bölgede so-

runların çok taraflı diplomatik müzakere süreçleri ile çözülmesi ya da yönetilebilir olması ve ekonomik entegrasyon temelinde artan işbirliği, yeni Türk dış politikasının temel parametrelerini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Ortadoğu, Türkiye'nin yumuşak gücünün²⁶ en etkili olacağı bölgelerin başında görülmektedir. AB'ye tam üyelik müzakere sürecinde olmak, Ortadoğu ülkeleri nezdinde Türkiye'nin değerini artıran bir olgudur. Yine Ortadoğu'nun aslı bir unsuru olarak Türkiye'nin aktif barış ve ekonomik entegrasyon hedefiyle bölge siyasetine geri dönmesi, Avrupa ve ABD nezdinde de daha aktif bir oyuncu olarak nitelenmesine sebebiyet vermektedir.

Bush döneminde yeni-muhafazakârların etkisindeki ABD Ortadoğu politikası, güvenikleştirme temeline oturduğundan Türkiye'nin bölgede aktif başş politikası yürütmesini zorlaştırmaktaydı. Bölgede baskın politikasının geliştirilmesi, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi, demokratik rejimlerin oluşturulması, kadın haklarının iyileştirilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi iddialarını taşıyan Büyük Ortadoğu Projesi de güvenikleştirme siyasetinin ötesine gidememiştir.²⁷ Ortadoğu'daki sorunlara sert güç değil de yumuşak güç yaklaşımını göstermekle Türkiye, Bush başşlığındaki ABD yönetiminden farklı düşünmüştür. AB'nin yumuşak güç kullanımında Türkiye ile benzer konumda olduğu düşünülebilirse de, İngiltere'nin sert güç kullanımından yana olduğu ve AB'nin bu konuda ortak bir politika oluşturamadığı gözden kaçmamalıdır.²⁸ Son dönemde ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ve Mısır'da İslam dünyasına verdiği sıcak mesajlar ile çok taraflılığa önem veren yeni bir Ortadoğu politikası şekilleneceği umutları doğmuştur. Bu yeni anlayış Türkiye'nin Ortadoğu vizyonuna daha uygun görünmektedir.

Ak Parti'nin başşından itibaren Türkiye tecrübesini Ortadoğu'daki ülkelere ilham kaynağı olarak sunma kaygısı taşıdığı görülmektedir. Abdullah Gül, Dışişleri Bakanlığı sırasında yazdığı bir makalede Türkiye'nin demokrasi, sivil haklar ve özgürlükler, hukuk devletine saygı, sivil toplum, şeffaflık ve kadın hakları konularındaki başarılarının bölge için bir ilham kaynağı olduğunu belirtmiştir.²⁹ Türkiye'nin Ortadoğu'da model olarak gösterilmesi, Türkiye'nin

iddiasının Türkiye'yi hem ılımlı İslam'ın bir örneği olarak görme anlamına geldiği hem de Batı'dan koparak Ortadoğululaştıracağı düşünülmüştür. Yine, dış politikada "komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" politikası çerçevesinde Türkiye'nin bölgenin sorunlarıyla ilgilenmesinin onu Batı'dan koparak Ortadoğululaştırdığı ileri sürülmektedir. Ak Parti'nin 2005 sonrasında AB hedefinden uzaklaştığı ve reform yapmada isteksiz davrandığı da bu çerçevede hatırlatılmaktadır.³⁰

maya çalışan bir tutumu benimsemektedir. Ortadoğu sözkonusu olduğunda, Ankara'nın tavır bölge ülkelerinin kendi siyasi sorunlarını kapsamlı diplomatik ilişkilerle çözmesi yönündedir. "Ekonomik karşılıklı bağımlılığı" tüm bölge ülkeleri arasında "sıfır problemlili" ilişkiler ve "maksimum işbirliği" için bir temel araç olarak değerlendirmektedir. Yine medeniyet perspektifinin bir yansıması, bölgedeki kültürel çoğulculuğun tanınması ve etnik barış ve birlikteliğe vurgu yapılması olarak tebarüz etmektedir. Uluslararası hukuku, büyük güçlerin bölgeye müdahalesinin bir meşrulaştırma aracı olmaktan çıkararak bölgedeki ülkelerin ikili ve çoklu ilişkilerinin temelini yerleştirmeye çalışmaktadır.

Sonuç

Ak Parti döneminde kendine güveni öne çıkaran aktif, dinamik bir dış politika anlayışı yeniden kurgulanarak uygulamaya konulmuştur. Türkiye'nin *merkez ülke* olduğu vizyonundan hareket eden bu yeni dış politika, Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrasının şartlarına uyum sağlama özelliği göstermektedir. Ak Parti dış politikasının hedefini ise, Türkiye'yi Rusya ve Almanya gibi küresel bir güce dönüştürmek oluşturmaktadır. "Komşularla sıfır problem" ve "maksimum işbirliği" boyutuyla da Ortadoğu'da aktivizm ortaya koymuştur. Komşularına 'korku' temelinde değil de, işbirliği ve uzlaşma temelinde yaklaşan yeni Türkiye, bölgesinde kuşkusuz en önemli aktör konumuna gelmiştir. Ak Parti dönemi dış politikası ile ilgili en kritik tespit bu iktidar döneminde Türkiye'nin uluslararası kimliğinde bir değişim yaşandığıdır.

Türkiye'nin dış politikada ortaya koyduğu yeni aktif tutum ve bu çerçevede Ortadoğu'da önemli bir oyuncu haline gelmesi, geleneksel dış politikasından bir ayrılma olarak değerlendirilmektedir. "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesinde tarif edilen *barışın* aranması anlamında Kemalizm'le uyuma içerisinde olan Ak Parti dış politikası, Ortadoğu'nun sorunlarına gösterdiği yakın ilgi ve *ulusal menfaat* kavramına getirdiği yeni tanımlama sebebiyle post-Kemalist özellikler taşımaktadır. Ak Parti'nin dış politikasının dinamiğini, yeni bir medeniyet söylemi tarafından etrafı örülmüş "aydınlanmış bir ulusal menfaat" anlayışı oluşturmaktadır.

2002 sonrasında Türk dış politikasında yaşanan dönüşümü anlamlandırmada zorluklar yaşayan bazı akademik çevreler, Türkiye'nin özellikle 2005'ten sonra Batı'dan uzaklaştığını ve dış politikasında Ortadoğulaşma yaşadığını ileri sürmüştür. Bu makale sözkonusu tezin, Türk dış politikasında yaşanan dönüşümü ve Ak Parti dönemindeki yeni politikanın ma-

hiyetini yeterince anlayamadığını savunmuştur. Ankara'nın *çok boyutlu* ve kendini *merkez ülke* olarak tanımlayan yeni stratejik vizyonu millî, İslamî, Batılı ve küresel boyutları bir arada yürütmeye çalışmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin daha girişken ve daha bağımsız bir rol üstlenmesi, geleneksel Batılı stratejik ittifaklarına ters düşen değil onları tamamlayan mahiyettedir. Çevresindeki bölgede aktif, komşularıyla iyi ilişkiler içindeki bir Türkiye'nin, barış ve istikrar ortamının oluşturulmasına önemli katkılar sağlayacağı ve bunun da nihai kertede hem AB hem de ABD için arzu edilmesi gereken bir şey olduğu gözden kaçmamalıdır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya geleneksel bakışını değiştiren Ak Parti dış politikası bir anlamda Kemalizm'in Arap dünyasıyla ilişkilerde yarattığı kopuşu tamir etmektedir. Ortadoğu'ya aktif, tarafsız ve güven yaratan bir yaklaşımla yeniden dönen Türkiye, dönüştürücü roller üstlenmeye aday görünmektedir. Yeni Türkiye, bölgede Osmanlı İmparatorluğu döneminin hegemon arzularını canlandıracak bir yerde değerlendirilmemektedir. Ayrıca, Ak Parti deneyimi demokratik bir rejime sahip olmanın İslam ve demokrasi arasında uygunluk olup olmadığı ile değil, elitlerin tutumları ve siyasal kültürleri ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bu tecrübeden Ortadoğu ülkeleri için alınacak dersler mevcuttur. Türkiye'nin bölge ile entegrasyonunun Türkiye'yi Ortadoğulaştıracağını düşünenler önemli bir şeyi gözden kaçırmaktadır. Laik, demokratik ve Batıcı bir tecrübe olarak Türk modernleşmesinin Ortadoğu ülkeleri üzerinde 'Batılılaştırıcı' etkilerinin olacağı unutulmamalıdır.

Her şeye rağmen, Ortadoğu'nun dönüşmesi, bu bölgeden kaynaklanan güvenlik sorunları olan Türkiye'nin kuvvetle arzu edeceği bir şeydir. Ancak bu dönüşüm, ABD dış müdahalesiyle Irak'ta olduğu şekilde değil bölgenin kendi dinamiklerinin harekete geçmesiyle olmalıdır. Ortadoğu'da barış ortamı ve istikrar hem siyasi hem ekonomik anlamda Türkiye'yi rahatlatacaktır. Komşularından tehdit hissetmeyen ve komşuları arasındaki güvenlik sorunlarının çözümüne katkıda bulunmuş bir Türkiye, ekonomik olarak da bu durumdan en fazla istifade edecek ülke durumundadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonun getirilerinden en fazla istifade edecek gelişmiş ekonomiye sahiptir. Davutoğlu dönemi, Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran'la ilişkilerini ekonomik entegrasyon, dinamik diplomasi ve kültürel iç içe girmeyi de kapsayan yeni bir düzleme taşımaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu'daki bu yeni konumunun Arap dünyasında kimi zaman heyecanla kimi zaman da kıskançlıkla karşılandığını gözlemek mümkündür.

Notlar

- 1 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları 2001.
- 2 Malik Mufti, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", *Middle East Journal*, vol. 52, no. 1 (Kış 1998), s. 32-50; Alan Makovsky, "The New Activism in Turkish Foreign Policy", *SAIS Review*, vol. 19, no. 1 (Kış-Bahar 1999), s. 92-113; Sabri Sayan, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, vol. 54, no. 1 (Sonbahar 2000), s. 169-182; Ian O. Lesser, "Turkey in a Changing Security Environment", *Journal of International Affairs*, vol. 54, no. 1 (Sonbahar 2000), s. 183-198.
- 3 Muhittin Ataman, "Soğuk Savaşın Günümüze Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler ve Hedefler", *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye*, (der.) Davut Dursun, Burhanettin Duran ve Hamza Al, İstanbul: Alfa 2007, s. 282-302. Türk dış politikasındaki dönüşümün sebeplerini değerlendiren ve ekonomik faktörlerin etkisine dikkat çeken bir makale için bkz. Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, no. 40 (İlkbahar 2009), s. 29-56.
- 4 E. Fuat Keyman, "Globalization, Modernity and Democracy: Domestic Polity for a Sustainable Turkish Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey*, no. 40 (İlkbahar 2009), s.10, 16-17.
- 5 Sean L. Yom, "Turkey and the Middle East: Challenges, Choices and Consequences", *Insight Turkey*, vol. 6, no. 1 (Ocak-Mart 2004), s. 19.
- 6 Bu tehdit algılamalarının Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına yansımaları için bkz. Meliha B. Altunışık, "Güvenlik Kıskaçında Türkiye-Ortadoğu ilişkileri", *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, (der.) Gencer Özcan ve Şule Kut, 2. bsk., İstanbul: Buke Yayınları 2000, s. 321-344 ve Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, (der.) Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi 2002, s. 150-180.
- 7 Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination", *Australian Journal of International Affairs*, vol. 61, no. 4, s. 471.
- 8 Avrupalılaşmanın Türk dış politikasına getirdiği dönüşümü Ortadoğu boyutuyla inceleyen bir çalışma için bkz. Mesut Özcan, *Harmonizing Foreign Policy: Turkey, the EU and the Middle East*, Aldershot: Ashgate 2008.
- 9 Burhanettin Duran, "JDP and Foreign Policy as an Agent of Transformation", *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the Ak Parti*, (der.) M. Hakan Yavuz, Utah: The University of Utah Press 2006.
- 10 Kürt sorununun Türk dış politikası üzerindeki etkisi için bkz. Muhittin Ataman, "The Kurdish Question and Its Impact on Turkey's Foreign Policy from 1923 to 2000", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, vol. 24, no. 2 (Kış 2001), s. 33-49.
- 11 "Bahçeli MGK'ya Mondros'u hatırlattı", *Milliyet*, 22 Ağustos 2009.
- 12 Burada Ak Parti dış politikasının ABD ve AB boyutuna değil "komşularla sınırsız problem" ve "maksimum işbirliği" bağlamında Ortadoğu boyutuna bakılacaktır. AB ve ABD boyutuyla Ak Parti dönemi dış politikası için bkz. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, c. 1, sy. 4 (Güz 2005), s. 1-39. Ak Parti dönemi Türk dış politikasının çeşitli boyutlarını değerlendiren bir ça-

lışma için bkz. Zeynep Dağı (der.), *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: Ak Partili Yıllar*. Ankara: Orion 2006.

- 13 John Stuart Mill'den esinlenerek adlandırduğım bu yeni *milli menfaat* tanımlaması güvenlik temelinde dayanan ve sert güç kullanımını oncleleyen sınırsız toplamlı bir yaklaşımı terk ederek işbirliği, barış, çok taraflılık ve ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi yumuşak güç unsurlarını merkeze almayı kastetmektedir. Moral ve normatif değerleri uluslararası ilişkilere taşımaya çalışan bu yaklaşım, ülkelerin en azından komşuların ortak menfaatlerinin kazan-kazan boyutu taşıdığını göstermek amaçındadır.
- 14 Aras ve Polat, "Turkey and the Middle East...", s. 471-488 ve Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *SETA Policy Brief*, no. 32 (Mayıs 2009), s. 4.
- 15 Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, vol. 10, no. 1 (Ocak-Mart 2008), s. 78-79.
- 16 Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy...", s. 79-83.
- 17 Aras, "Davutoğlu Era...", s. 8-9.
- 18 Ahmet Davutoğlu ile söyleşi, "Türkiye'nin Stratejik Derinliği ve Küresel Gelişmeler", *Enine Boyuna*, (der.) İbrahim Kalın, Ankara: In Search of a Viable Do-
- 19 Fehmi Kuru, "El-Ahram Konferansı Notları", *Yeni Şafak*, 4 Eylül 2009.
- 20 Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish foreign policy: changing patterns and conjunctures during the Cold War", *Middle Eastern Studies*, vol. 36, no. 1 (Ocak 2000), s. 113; William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. London: Frank Cass Publishers 2000, s. 125; Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık 2009, s. 206; Damla Aras, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, (der.) Mustafa Aydın ve Çağın Erhan, Ankara: Siyasal Kitabevi 2006, s. 283.
- 21 Ömer Taşpınar, "Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism", *Carnegie Papers*, no. 10 (Eylül 2008), s. 7.
- 22 William Hale, "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", *Insight Turkey*, vol. 11, no. 3 (Temmuz-Eylül 2009), s. 144.
- 23 Meliha Benli Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives on Turkey*, no. 40 (İlkbahar 2009), s. 173.
- 24 Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy...", s. 169-192.
- 25 Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy...", s. 84-85.
- 26 Türkiye'nin Ortadoğu'daki yumuşak gücünün imkânları ve sınırları için bkz. Meliha Benli Altunışık, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", *Insight Turkey*, vol. 10, no. 2 (Nisan-Haziran 2008), s. 41-54.
- 27 bkz. Türel Yılmaz, "ABD'nin Yenimuhafazakar Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye", *Yenimuhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, (der.) Çınar Özen ve Hakan Taşdemir, Ankara: Odak Yayınevi 2006, s. 169-200.
- 28 Hale, "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", s. 145.
- 29 Abdullah Gül, "Turkey's Role in a Changing Middle East Environment", *Mediterranean Quarterly*, vol. 15, no. 1 (Kış 2004), s. 6.
- 30 Türkiye'nin Ortadoğu'ya yakın ilgisi AB'ye tam üyelikle ters süreçler olarak ele alınmalıdır. AB'ye üye olan ülkelerin kendi dış politika hedeflerini AB üzerinden gerçekleştirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak Türkiye örneğinde bunun daha kompleks ve

çok boyutlu olacağı aşikardır. Dünyanın hem en sorunlu hem de kaynaklar açısından en zengin bölgesinde olan bir ülkenin dış politika gündemi AB açısından da bir hayli zengin ama masraflı olabilecektir.

- 31 bkz. Mustafa Aydın ve Sinem A. Acikmese, "Europeanization through EU conditionality: understanding the new era in Turkish foreign policy", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 9, no. 3 (Aralık 2007), s. 263-274.
- 32 bkz. F. Stephen Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East", *Foreign Affairs*, Temmuz-Ağustos 2007 ve Tank Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West", *Turkish Studies*, vol. 9, no. 1 (Mart 2008), s. 3-20.
- 33 Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy...", s. 3.
- 34 Birol Akgün, "Türkiye artık daha aktif bir rol üstlendi", *Yeni Şafak*, 21 Ekim 2008.
- 35 Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu NTV'ye verdiği mülakatta, Türkiye ile Ermenistan arasında parafe edilen "Diplomatik İlişkilerin Tesisi" ve "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi" başlıklı protokollerle başlayan altı haftalık iç siyasi istişare süreciyle Kafkasya'da istikrar hedeflediklerini anlatırken, Türkiye'nin tüm komşularından coğrafi, askeri ve ekonomik olarak büyüklüğüne atıfta bulunmuş ve "düzen kurma misyonundan" bahsetmiştir. ("Sadece Türk-Ermeni Sınırı değil Azeri-Ermeni Sınırı da Açılacak", *Radikal*, 2 Eylül 2009)
- 36 M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (der.) Şaban H. Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen, Ankara: Liberte 2001, s. 35-63.
- 37 Taşpınar, *Turkey's Middle East Policies...*, s. 14-17. Akif Kireççi, Türkiye'nin eski Osmanlı topraklarındaki artan etkinliğini kavramlaştırmada *yeni-Osmanlıcılık* yerine "güçlü Cumhuriyet" in kullanılmasını önermektedir. Zira modern Cumhuriyetin güçlenmesi ister istemez onu Osmanlı hinterlandında etkin kılmaktadır; "Ahmet Davutoğlu Yeni Osmanlıcı mı Güçlü Cumhuriyetçi mi?", *Star*, 1 Haziran 2009.